

SERGIJ TRETJAKOV

Atos in Valaam: duhovna vez

Vzhodnoslovansko pravoslavno menišтво je od samega začetka povezano s »Sveto goro« (goro Atos), ki se nahaja na grškem polotoku Halkidika. O tej povezavi pričuje že dejstvo, da je Antonij Pečerski, ustanovitelj prve meniške naselbine v Kijevu sredi 11. stoletja, postal menih prav na Atosu, od koder je bil poslan nazaj k svojim rojakom, da bi med njimi uveljavljal »grške zglede«. Pričujoči članek je posvečen primerjavi med izročilom meniškega življenja na Atosu in v samostanu Valaam na Ladoškem jezeru, pri čemer se dotika tudi širšega vprašanja o zgodovinski kontinuiteti pravoslavne meniške duhovnosti.

Geografske značilnosti valaamskega samostana

Aktualnost tega članka opredeljuje predvsem povečano zanimanje javnosti za ureditev meniškega življenja in zgodovino Svete gore v povezavi s praznovanjem tisočletnice ruske navzočnosti na Atosu leta 2016. V Ruski pravoslavni cerkvi je tudi neki samostan, ki je dobil ime »severni Atos«. Omenjena okoliščina odpira možnost primerjave in osvetlitve duhovnih vezi med tema posebnima krajema meniškega življenja.

Naslov ruskega izvornika se glasi: »Afon i Valaam: duhovnaja svjaz'«. Avtor članka je Sergij Tretjakov, duhovnik, predavatelj novozavezne biblicistike in liturgike, prorektor za študijsko dejavnost v teološkem semenišču v Kalugi (osrednja evropska Rusija) in rektor cerkve svetih Kozme in Damijana v omenjenem mestu. Članek je bil 30. maja 2018 objavljen na vodilnem ruskem znanstvenem teološkem spletnem portalu Bogoslov.ru: <http://www.bogoslov.ru/text/5847013.html>. Zaradi lažje berljivosti je prevajalec članek opremil z mednaslovi.

Že v 19. stoletju so Valaam »zaradi podobne ureditve, njegovega notranjega življenja, pravil in naravnih pogojev, ki so kar najbolj ustrezali asketskemu duhu, označevali za ‚zvest posnetek atoških samostanov.‘¹ Kakor Atos je tudi Valaam obkrožen z valovi, leži »sredi obsežnega Ladoškega jezera, v njegovem severnem delu, v skupini gozdnatih in kamnitih otokov, ki jih napolnjuje čarobna lepota divjosti in barvitosti njihove narave.«² »Od sveta je povsem odmaknjen: najbližje naselje je od njega oddaljeno vsaj petindvajset vrst, tu ni niti sledi našega posvetnega življenja z njegovimi malenkostnimi vsakdanjimi zanimanji, ni tistih skušnjav, ki bi lahko jemale pozornost delu in molitvi.«³ Pisatelj B. K. Zajcev, ki je prej obiskal Atos in nato prišel v Valaamski samostan, je tu opazil veliko značilnosti Svete gore: igumana Damaskina⁴ je označil za valaamskega Atanazija Velikega,⁵ kazal je na podobnost samostanskih poti »med gozdovi [...] v blagi lepoti svetih krajev«,⁶ podobo meniha-shimnika Nikolaja je primerjal s starci, ki jih je srečeval na Atosu, v vonju jasmina je občutil nekaj pristno ruskega, valaamskega in obenem atoškega, kar ga je spominjalo na obisk Skita svetega Andreja.⁷

Geografski položaj Atosa in Valaama ter druge prvine zunanje podobnosti obeh »meniških držav« niso zgolj združevale, temveč so tudi čudovito pospeševale meniško življenje,⁸ ustvarjajoč »povsem svojski svet, ne tak, kakršnega vidimo celo v naših znanih lavrah; ne – to je kraj vztrajnega in nenehnega dela, idealne discipline, otroško čiste vere in globokega življenjskega optimizma.«⁹

Duhovno-zgodovinske značilnosti valaamskega samostana

Na začetku 19. stoletja so učenci svetega Paisija Veličkovskega, ki je živel na Atosu, menih-shimnik Feodor,¹⁰ menih-duhovnik Leonid¹¹ in Kleopa,¹² na Valaam vpeljali njegovo izročilo starčevstva, ki je obogatilo obstoječe izročilo od časov svetega Nazarija Valaamskega. Takrat se je na Valaamu začelo krepiti izročilo hesihazma. Temeljna in glavna vsebina »umnega dela«¹³ je, kakor na Atosu, ostajalo izrekanje Jezusove molitve, ki »jo um opravlja

v srcu. Rezultat tega skritega dela je bila kontemplacija skrivnosti Božjega kraljestva¹⁴ in različni duhovni darovi, med katerimi za dar, ki odlikuje službo starca, velja duhovno presojanje in preroško videnje Božje volje.«¹⁵

Na Valaamu je bil odnos do atoškega izročila vselej zaznamovan s posebnim strahospoštovanjem. To se je odražalo zlasti v tem, kako so valaamski menihi sprejemali izkušnjo hesihazma,¹⁶ ki je predstavljala temelj meniškega življenja na Atosu. »S preselitvijo Antipe [Atoškega,¹⁷ učitelja umne molitve, op. a.] na Valaam se je dokončno utrdil preporod povezav med dvema velikima otokoma pravoslavja.«¹⁸ Na Valaamu so se resnično zelo skrbno trudili za izrekanje Jezusove molitve: »Vsak menih se je desetletja z vsem svojim bitjem poglobljal v celično molitev, od katere se ni hotel ločiti niti med delom ali v jedilnici. V cerkvi se je Jezusova molitev združevala z bogoslužnim redom, zaradi česar so menihi negibno stali na svojih mestih, kakor da bi bili vkopani, negibni in nepremični, kakor da bi umrli v svojih lesenih naslonjalih, podobnih atoškim.«¹⁹ Starci, kot denimo menih-shimnik Nikolaj (Monahov), menih-shimnik-duhovnik Mihail (Pitkevič), iguman-shimnik Joan (Aleksejev) in številni drugi, so opravilo umne molitve uspeli obvladati. Tako je »notranje delo postalo ‚sol‘ Valaama«.²⁰

V valaamski skupnosti se je ukoreninilo tudi navodilo starca Paisija, po katerem samostanski predstojnik ni nujno duhovni poglavar bratov.²¹ Kakor so nekoč pisali v delih, ki jih je izdajala skupnost, »je nujni pogoj [...] valaamske askeze življenje z nasveti pod vodstvom izkušenega učitelja – starca. Življenje ‚z nasveti‘ je predpisano za vse zato, da bi [...] vodilo k zveličanju, saj se zgolj v njem izpolnjuje zaobljuba pokorščine.«²² Vsak, ki je vstopil v samostan, je dobil svojega starca, ki mu je moral odkrivati svoje misli, »se odreči svojemu razumu in volji ter delovati v skladu z navodili svojega učitelja«.²³

V 20. stoletju²⁴ je pravilo valaamske skupnosti predvidevalo vse tri oblike meniškega življenja: skupnostno, v skitih in samotarsko.²⁵ Vse tri oblike so značilne tudi za atoške samostane. Čeprav je skupnostna oblika na Valaamu že dovolj stroga, »številni z njo

niso zadovoljni in odhajajo v skite. Posebnost življenja v skitih je ponavljajoče se branje psalmov. [...] Jedilnik menihov v skitih je vseskozi posten in sestavljen zgolj iz zelenjave.«²⁶ Po zgledu Svete gore ženske ne smejo vstopiti v Skit svetega Janeza Krstnika,²⁷ v Skit vseh svetnikov²⁸ pa lahko vstopijo samo enkrat letno.²⁹

Meniško življenje na Valaamu in Atosu

Ne glede na različne oblike ustroja meniškega življenja na Valaamu, kakor na Atosu, je »glavni in nujni pogoj vseh vrst [...] asketstva življenje pod vodstvom izkušenega učitelja oziroma starca.«³⁰ Starec, ki je spoznal duhovno stanje svojih gojencev, je svoje učence vodil k zveličanju, ti pa so nato postali učitelji novih menihov. V obravnavanem obdobju Valaama je bil denimo menih Josif (Šorin) učenec samostanskega duhovnega očeta Joasafa (Šabalina), kasneje pa je postal starec meniha-duhovnika Pamve (Ignatjeva) in drugih asketov.

V valaamski skupnosti so imeli poseben položaj igumani, ki so veljali za »voditelje duhovnih bojevnikov.«³¹ Podoben položaj je bilo mogoče opaziti tudi v atoških skupnostnih samostanih, o čemer so se ohranila pričevanja očitvidcev: »Tu [na Valaamu, op. a.] imajo starci oblast, a vsi so podrejeni igumanu. Očitno je, da je tovrstna združitev oblasti starcev z vladanjem igumana značilnost slovanskih samostanov tudi na Atosu. Kakor hitro se samostan iz skupnostnega, kenobitskega, preoblikuje v idioritmičnega,³² to je samostan, ki predvideva samostojno življenje po buržoazno-republikanskem značaju, propade. Velja tudi nasprotno: z vzpostavitvijo kenobitstva življenje samostana napreduje. Jasen primer tega predstavlja naš [...] samostan svetega Pantelejmona, prav tako srbski Hilandar, bolgarski Zograf in drugi.«³³

Pomembno je omeniti, da so tudi na Atosu na začetku 20. stoletja izkazovali posebno zanimanje za valaamski samostan, znan po menihih, ki so se trudili za vero in pobožnost. Pisatelj Vasilij Nemirovič-Dančenko, ki je obiskal valaamsko skupnost, je opazil,

da je »med vsemi vrstami starčevstva³⁴ valaamska vrsta najbolj celovita in popolna«. ³⁵ Ohranili so se arhivski podatki o tem, kako so z Atosa na Valaam prihajali menihi in obiskovali valaamske starce. O enem od takšnih obiskov Valaama leta 1912 je menih Josif (Šorin) pisal v svojem dnevniku: »Prevajal je moj učenec in prvi pevec Gavriil. V Skit svetega Janeza Krstnika je spremljal atoška starca, meniha-duhovnika in meniha-diakona. Želela sta videti meniha-duhovnika starca Isaijo, ki je dolga leta živel v skitu in dopolnil osemdeset let. K njima je prišel v polni opravi, meniha-diakona ni spraševal, ga blagoslovil, ga imenoval menih-diakon, s prišlekoma ni hotel govoriti brez predstojnikovega blagoslova; poslal ju je v cerkev, posvečeno svetemu Janezu Krstniku, da bi skupaj opravili molitev na čast Krstniku; takrat je bil grom in dež. Med opravljanjem molitve je na ikono svetega Janeza Krstnika s kupole pritekla voda. To vodo so s pobožnostjo pili in se čudili temu, kar se je zgodilo. Ali jim ni po veri prišlekov v potrditev svetosti tega kraja in Isaijevega blagoslova Gospodov predhodnik naklonil svojo milost?«³⁶ Še več, »iz atoških samostanov so prihajali gledat valaamsko skupnost in so jo zaradi pravilne organizacije v duhu pravoslavnega asketstva imeli celo za samostan gore Atos«. ³⁷

Atoški zgledi

Po drugi strani so naseljenci Valaama poskušali nekaj časa preživeti na Sveti gori. Tako je leta 1911 menih-duhovnik Markijan (Popov) opravil dolgo romanje »v Palestino, na Atos in po Rusiji: [...] da bi izpolnil svojo srčno in zaobljubljeno željo, ki sem jo v svojem srcu imel že od mladih let, da bi obiskal sveto mesto Jeruzalem in atoško Sveto goro [...], da bi to koristilo moji duši, prizadevanju za izkušnost in dobri presoji«. ³⁸ V popotnem dnevniku, ki ga je napisal menih-duhovnik, »predvsem za lasten spomin in dobro spominjanje doživetih vtisov«, ³⁹ je predstavil zemljepisni potek svojega potovanja, njemu zanimive znamenitosti in dogodke, nauke duhovno izkušenih učiteljev, ki jih je srečal, in

svoje razmišljanje. Posebej pozorno je preučil bogoslužje v različnih cerkvah in samostanih ter ga primerjal z valaamsko prakso.

»Po obisku Svete dežele se je oče Markijan za nekaj tednov ustavil na Atosu, da bi se seznanil s samostani in puščavniškimi celicami. Tu je iskal stik z duhovnimi asketi in od njih dobival odgovore na številna vprašanja o samostanskem življenju.«⁴⁰ Tako piše sestra Angelina. Treba je izpostaviti naslednje: če je menih-duhovnik Markijan v Palestini spoznaval predvsem zunanje in predpisane posebnosti bogoslužja, cerkvenega petja, ustroja samostanov in cerkva, si je na Atosu⁴¹ poleg vsega tega prizadeval za poglobitev v notranje duhovno življenje pobožnih asketov, da bi izboljšal samega sebe in se pripravil na pomembno službo starca, ki jo je po Božji previdnosti v matični skupnosti po vrnitvi z romanja tudi prejel.

Oče Markijan je atoške samostane imel za vzorčne, menil je, da so zgled vsem ostalim pravoslavnim meniškim skupnostim. Nekaj časa je celo želel ostati na Atosu. Tako pomembno vprašanje je potrebovalo razrešitev. Med vzponom na vrh Svete gore, ko se je pogovarjal z »vodičem, moldavskim novincem«, je izvedel za starca Jakova in se odločil, da ga nemudoma obišče, da bi mu postavil vprašanje, ki ga je vznemirjalo: »Kje je zame bolje živeti in laže doseči zveličanje, v Rusiji ali na Atosu?« Starec ga je vprašal: »Ali že dolgo živite v samostanu?« Rekel je: »Dvaindvajset let.« »Ali ste bili v tem času v skušnjavah zaradi žensk, ste padli zaradi mesenega poželenja?« Odgovoril je: »Bogu hvala, Gospod me je obvaroval in poleg miselnega boja sem z Božjo pomočjo tudi sicer živel dobro in čisto.« Takrat je starec rekel: »Če ste toliko časa preživeli v samostanu in vas je Gospod obvaroval mesenega greha, pomeni, da se je mogoče zveličati tudi tam; Atos pa je dober za tistega, ki je nemočen in ne more vzdržati v boju proti mesu. Seveda, na Atosu se je dobro in primerno zveličati, a je to mogoče tudi pri vas, poleg tega ste se svojega samostana, njegovega reda in pravila že navadili.«⁴² Glede spovedne prakse na Atosu na začetku 20. stoletja je oče Markijan pojasnil denimo to, da je v Pantelejmonovem samostanu predstojnik spovedoval svoje novince od njihovega prihoda do treh let prebivanja v skupnosti. Nato je bil opravljen

sprejem v meniški stan, zatem je iguman samostana dejal: »Sedaj se spoveduj pri komurkoli želiš.«⁴³

Posebej ploden je bil pogovor očeta Markijana z menihom-duhovnikom-shimnikom starcem Makarijem. »Njegova koliba je na osamljenem kraju, kjer živi s tremi učenci in se ukvarja tudi s slikarstvom; na tej gori živi že štirideset let, prej pa je živel v Rusiji v Buzuluškem samostanu. Zastavljal sem mu vprašanja, on pa mi je dajal razumne duhovne odgovore.«⁴⁴ Oče Makarij, ki je dobesedno predvidel prihodnje poslanstvo valaamskega meniha-duhovnika, »je svetoval, naj se ne odpovemo pokorščini in ne prenehamo sprejemati učencev, ki nam jih pošilja iguman, ter jih učiti v skladu z vestjo in strahom božjim, prav tako naj neprestano opravljamo Jezusovo molitev, kar je po njegovih besedah najpomembnejše. Tudi molitev uma oziroma srca je namreč še vedno dejavna in izrekana iz človeškega truda ali navade, duhovna oziroma kontemplativna pa je milostna in jo je mogoče doseči po dolgih naporih, nekateri jo dosežejo šele po smrti. Svetoval je tudi, naj beremo Filokalijo, predvsem slovansko; čezmerne radovednosti in dolgega branja naj se odvadimo; to je po njegovih besedah skušnjava, ki zelo škoduje molitvi in lahko povzroča tudi glavobol. Vprašal sem ga: ‚Ali smemo brati knjige za duhovno vodstvo, knjige, ki dajejo koristne napotke za opravljanje službe duhovnega očeta?‘ ‚Če je to nujno, lahko beremo knjige, ki so koristne za starčevstvo.‘ Svetoval je, naj se obvezno naučimo zaspati z Jezusovo molitvijo. ‚Treba se je,‘ je govoril starec, ‚truditi, da bi se navadili na molitev srca; takrat bo molitev sama pokazala, kaj je treba storiti in čemu se izogibati.‘«⁴⁵ V meniškem Skitu svetega Janeza Krstnika so bili do očeta Markijana, takoj ko so izvedeli, da prihaja z Valaama, posebej pozorni. »Očetje iz skita so se hvaležno spominjali očeta Antipe, ki je v svojem času toliko naredil za skit, kjer je asketsko živel.«⁴⁶ Menihi so Markijanu izročili darila in mu pokazali samostansko liturgično knjigo pokojnih, kjer so bila napisana imena igumana Damaskina in valaamskih očetov Pimena in Antipe.⁴⁷

Na potovanju po Sveti gori je menih-duhovnik Markijan »srečal še enega starca, očeta Inokentija, ki je imel svojo celico ob cerkvi

na Kerašah«. ⁴⁸ »Ko je izvedel, da sem prišlek,« piše valaamski romar, »me je povabil v svoje bivališče, v svojo celico, jo hvalil in me prepričeval, govoreč: ‚Oče, pri meni ti bo dobro [...], pogosto boš služil liturgijo, če pa se odločiš tu ostati za vedno, bo celica po moji smrti tvoja, prepisal jo bom nate, imam dovolj zemlje, imam tudi dvajset oljčnih dreves.‘ Na to sem mu odgovoril: ‚Kako naj vendar zapustim svojo domačo skupnost, če za to ne dobim Božje potrditve; tja sem bil poklican in tam moram živeti.‘ ⁴⁹ 25. maja 1911 je oče Markijan zapustil Atos; prejel je obilo naukov in duhovnih izkušenj.

Ob zaključku članka lahko omenimo, da se je nerazdružljiva duhovna vez med Atosom in Valaamom, ki je ni mogoče zanikati, izražala predvsem v tem, da je valaamski samostan sprejemal atoško izročilo starčevstva in hesihazma. »Valaam še danes sije kakor sveti Atos. Atos na jugu, Valaam na severu. V našem mračnem času, v prekrivajoči ‚noči sveta‘ potrebujemo svetilnike.« ⁵⁰

Prevedel dr. Simon Malmenvall

Opombe

¹ Smirnova, I. A., Jarovoj, O. A. *Valaam: pod flagom Finljandii*. Petrozavodsk, 2001, str. 85.

² Runkevič, N. Ja. Na Valaam. V: *Strannik*. Sankt Peterburg, 1904, zv. 1, prvi del, str. 760.

³ Prav tam.

⁴ Iguman Damaskin (civilno Damijan Kononov) se je rodil leta 1795 v kmečki družini v tverski guberniji. Na Valaam je prispel leta 1819, leta 1825 je postal menih, leta 1838 je bil posvečen v diakona in kmalu zatem duhovnika. Za igumana ga je predlagal dobrotnik samostanov arhimandrit Ignatij (Brjančaninov), službo igumana je prejel leta 1839. V njegovem času je samostan doživel obdobje razcveta in obsežnih gradenj. Umrli je leta 1881 po dolgi bolezni, pokopan je na pokopališču za igumane, ki ga je dal zgraditi.

⁵ Mišljen je sveti Atanazij Atoški, iguman Velike lavre, ne sveti Atanazij Aleksandrijski.

⁶ Zajcev, B. Valaam. V: *Valaamskaja obitel': svet Pravoslavija. Palomničeskie očerki*: A. N. Murav'ev, I. S. Šmelev, B. K. Zajcev. Ur. Gusev, B. D. Moskva, 2003, str. 176.

⁷ Prav tam, str. 160, 162, 188.

⁸ Položaj Valaama, ki ugodno vpliva na asketsko življenje, lepo prikazuje delo *Opisanie Valaamskogo monastyra i podvižnikov ego*: »Od celine ločen z veliko vodno površino, brez civilnega prebivalstva v svoji bližini, Valaam ne pozna zemeljske raztresenosti in svojim

naseljencem daje najboljše možnosti, da vselej zrejo Gospoda, ki je pred njihovimi očmi. Očitno je, da je ta kraj, tako nasproten udobju gmotnega življenja, Stvarnik, ki je storil vse, da bi človeka ustvaril in ga odkupil, že od začetka namenil za kontemplativno-duhovno življenje menihov, ki zaradi Božjega kraljestva prostovoljno zapustijo vse zemeljske radosti in se pogumno odločijo prenašati vsakršne napore ter se odpovedo iskanju dobrin za lastno življenje – razen zedinjenja z Gospodom.« (*Opisanje Valaamskega monastyrja i podvižnikov ego*. Sankt Peterburg, 1864).

⁹Runkevič, Na Valaam, str. 774.

¹⁰Menih-shimnik Feodor (civilno Fjodor Iljič Polzikov) se je rodil v mestu Karačev. Bil je poročen in postal vdovec. Leta 1782 je vstopil v njamecki samostan. Leta 1784 ga je za meniha postavil arhimandrit Paisij Veličkovski in mu dal ime Filimon. Leta 1798 je postal menih-shimnik. 22. avgusta 1802 je bil poslan v trubčevsko-čelnski samostan brez pravice duhovniške posvetitve. 31. maja 1805 je bil premeščen v Brjansko-belobereško pustinja, kjer je bil predstojnik starec Leonid. Med letoma 1808 in 1809 je skupaj s starcem Kleopo in Leonidom živel v samotarski celici nedaleč od Belobereške pustinje. Med letoma 1811 in 1817 je živel na Valaamu. 28. maja 1817 je vstopil v Zadnjeje-nikiforovsko pustinja, ki je bila del aleksandro-svirskega samostana.

¹¹Menih-duhovnik Lev (civilno Lev Danilovič Nagolkin) se je rodil v mestu Karačev v orlovski guberniji. Leta 1799 je postal novinec v Belobereški pustinji. 14. septembra 1801 ga je za meniha postavil iguman trubčevsko-spaskega samostana Kesarij. 22. decembra 1801 je bil posvečen v diakona, 24. decembra istega leta v duhovnika. Septembra 1804 je bil določen za graditelja Belobereške pustinje. 10. marca 1808 je bil zaradi slabega zdravja te službe oproščen. 10. oktobra 1811 je na lastno željo postal član bratstva valaamskega samostana. Bil je predstojnik Velikega skita. 28. maja 1817 je odšel v Zadnjeje-nikiforovsko pustinja, ki je pripadala aleksandro-svirskemu samostanu. Shimo je prejel pod imenom Lev. Starec Leonid je v Optinsko pustinja prišel aprila 1829 in se naselil v skitu. Umrl je 28. septembra 1841. Nedolgo pred njegovo smrtjo je leta 1839 k njemu prišel iguman Varlaam (Davidov), s katerim je prej živel v valaamskem skitu. 27. julija 1996 je bil menih-duhovnik Lev skupaj z dvanajstimi drugimi optinskimi starci prištet med krajevno češčene svetnike Optinske pustinje, leta 2000 pa ga je jubilejna sinoda Ruske pravoslavne cerkve razglasila za svetnika splošnega cerkvenega češčenja.

¹²Menih-duhovnik Kleopa (civilno Kiril Antonov) se je rodil leta 1749 v Novoselicah v novorosijski guberniji. Leta 1790 je prišel v Moldavijo. Leta 1791 je vstopil v njamecki samostan. Leta 1797 ga je za meniha postavil arhimandrit Paisij Veličkovski. Leta 1804 je vstopil v trubčevsko-spaski samostan pri Orlu. 10. oktobra istega leta je bil posvečen v diakona, pet dni kasneje pa v duhovnika. Junija 1804 je bil na lastno prošnjo premeščen v Belobereško pustinja pri Brjansku. Opravljal je službo liturgičnega pevca. Že v obdobju Paisijevega vodstva je starec Kleopa »obiskal Rusijo in v Vvedensko-ostroški pustinji, ki je bila nedaleč od Peterburga, uvedel meniška pravila z gore Atos«. Umrl je leta 1816 na Valaamu v Skitu vseh svetih.

¹³Z »umnim delom« je na splošno mišljena »pot samoodrekanja in nenehnega duhovnega boja proti strastem, njihovim vzrokom in skušnjavam, vsakdanjega spovedovanja lastnih misli starcu in neprestanega klicanja Božjega imena« (Širokov, S. *Valaamskij monastyr' i Amerikanskaja pravoslavna missija: istorija i duhovnye svjazi*. Moskva, 1996, str. 39).

¹⁴O zrenju skrivnosti nebeškega kraljestva s pomočjo »umnega dela« je pisal sveti Simeon Novi teolog: »Vidim luč, ki ga nima svet, in, sedeč v celici, v sebi vidim Stvarnika sveta in

se z njim pogovarjam in ga ljubim in se hranim z videnjem enega Boga in, združujoč se z njim, presegam nebesa. [...] To je tisto, kar oznanjuje apostol: Kar oko ni videlo in uho ni slišalo in kar v srce še ni prišlo (1 Kor 2,9). Ko v tem živim, ne le da nočem zapustiti celice, temveč se hočem skriti v globine zemlje, da bi tam, zunaj vsega sveta, zrl svojega nesmrtnega Vladarja in Stvarnika« (*Prepodobnyj Nil Sorskij i ego ustav o žitel'stve skitskom*. Montreal, 1976, str. 36).

¹⁵ Širokov, *Valaamskij monastyr' i Amerikanskaja pravoslavnaja missija*, str. 38.

¹⁶ Duhovni temelji hesihazma (molčečnosti, odsotnosti govorjenja) oziroma »umnega dela« so bili postavljeni že v prvih obdobjih vzhodnokrščanskega menišva. Izraz »Jezusova molitev« je prvi uporabil sveti Janez Klimak (Lestvičnik). Ta nauk je svojo natančno obliko dobil v delih svetega Simeona Novega teologa (11. stoletje) in svetega Gregorija Palame (prva polovica 14. stoletja).

¹⁷ Sveti Antipa Atoški, valaamski »Moldavec« (civilno Aleksander Georgijevič Lukian), se je rodil leta 1816 v vasi Kalapodesti v okrožju Bacau v Moldaviji. Živel je v samostanu Brazi, kjer je postal menih po imenu Alipij, od koder je odšel na Atos. V samostanu Esfigimen je prejel shimo in ime Antipa. V tistem času je na Atosu nastal moldavski skit, kjer je bil za predstojnika celic postavljen menih-shimnik Antipa, ki je bil pred tem posvečen v diakona, pozneje pa duhovnika. Nato je oče Antipa tri leta vodil skit in bil istočasno duhovni oče tamkajšnjih menihov. Zatem je odšel v Rusijo, da bi zbral sredstva za izgradnjo skita; takrat je prvič obiskal Valaam. 6. januarja 1865 je dokončno prišel v valaamski samostan, kjer se je naselil v Skitu vseh svetih. Duhovno je vodil velike valaamske askete, denimo meniha-shimnika-duhovnika Antipo (Polovinkina), meniha-shimnika Agapija (Molodjašina) in druge. Na Valaamu je dokončno izoblikoval izročilo »umnega dela«. Umrl je 10. januarja 1882. Leta 1992 je sveti sinod Romunske pravoslavne cerkve starca Antipo Kalapodeškega prištel med svetnike v razredu častljivih (»nadvse podobnih Kristusu«; akt z dne 20. junija 1992). Leta 2000 je bilo po ukazu Aleksija II., patriarha moskovskega in vse Rusije, ime svetega Antipe vključeno v liturgični koledar Ruske pravoslavne cerkve. Njegove relikvije so ohranjene in počivajo v cerkvi svetih Sergija in Germana Valaamskih (spodnja cerkev velike cerkve Gospodovega spreminjenja).

¹⁸ Konjaev, N. M. *Apostol'skij kolokol: Valaamskie stolpy very i duha*. Moskva, 2006, str. 245.

¹⁹ *Valaam Hristovoj Rusi*. Moskva, 2000.

²⁰ Fedčenkov, V. A. Na »Severnnyj Afon«. V: *Strannik*, 1906, zv. 2, prvi del.

²¹ V Stari Rusiji so se v kijevisko-pečerskem samostanu že ob koncu 11. in v prvi polovici 12. stoletja pojavili duhovni očetje, katerih duhovno vodstvo ni bilo združeno s službo igumana. Tako se kot duhovni oče nekaterih pečerskih bratov omenja Onisifor Uvidni (Prozorljivec), ki je »od Boga prejel dar uvida, da bi videl grehe ljudi in svetoval grešnikom« (Filaret (Gumilevskij), *Istorija Ruskoj Cerkvi*. Moskva, 2001, str. 170).

²² *Valaamskoe slovo o Valaamskom monastyre, istoričeskij očerk*. Sankt Peterburg, 1875, str. 33.

²³ *Živopisnoe obozrenie russkikh svjatyh mest. Valaamskij monastyr'*. Odesa, 1900, str. 43.

²⁴ V dvajsetem stoletju je Valaam in Atos poleg vsega ostalega družilo tudi to, da sta bila zunaj dosega nove ateistične Rusije [Valaam je bil na Finskem, op. p.], s čimer sta postala enako (in edino) dostopna pravoslavnim emigrantom (Smirnova, Jarovoj, *Valaam*, str. 85). Prav v tistem času »se je valaamsko starčevstvo, tradicionalno usmerjeno pretežno k duhovni oskrbi lastnih meniških bratov, odprlo svetu. Igumana-shimnika Joan in Feodor,

menihi-shimniki-duhovniki Mihail, Efrem in Luka so spovedovali, tolažili, vzgajali in navdihovali naše rojake v izgnanstvu, izmučene pod pritiskom tegob, ki so se zgrnile nanje« (Matveeva, I. K Severnomu Afonu. Iz istorii palomničestva na Valaam. V: *Pravoslavnyj palomnik*. 2005, št. 3 (22), str. 7).

²⁵ Tu je primerno spregovoriti o posebnostih oblik meniškega življenja na Valaamu: »Skiti so bili svojevrsne podružnice samostana. Skiti so bili v celoti podrejeni pravilu samostana, njegovemu redu in gospodarski dejavnosti, a so imeli tudi svoja pravila, ki so opredeljevala vsebino načina življenja bratov v določenem skitu. Čeprav je bila valaamska skupnost kenobitska, to je samostan s pravilom skupnega življenja, v skladu s katerim sta bila tako delo kot obedovanje skupno, je bilo življenje v skitu ali samotarstvo spodbujano. Življenje v skitu ali samotarstvo je bilo sicer dovoljeno izbrati zgolj po predstojnikovem blagoslovu in šele takrat, ko je posamezni menih opravil skupnostno delo, ki mu je bilo predhodno naloženo v samostanu.« (Kuznecov, E. *Valaamskaja tetrad'*. Sankt Peterburg, 2003, str. 73)

²⁶ Valaamskij Preobraženskijski muškoj monastyr'. V: Brokgauz, F. A., Efron, I. A., *Ėnciklopedičeskij slovar'*. Sankt Peterburg, 1891, zv. 5, str. 396.

²⁷ Skit svetega Janeza Krstnika je pet kilometrov od samostana na Otoku svetega Janeza Krstnika (nekoč otok Serničan, to je »Meniški«). Leta 1855 je bila zgrajena kapelica, posvečena svetemu Janezu Krstniku, z manjšim samotarskim naseljem. Leta 1858 je iguman Damaskin na otok prenesel leseno cerkev Gospodovega spremenjenja, ki so jo zgradili valaamski menihi v vasiljevsko-staroladoškem samostanu v prvi polovici 17. stoletja po propadu svoje matične skupnosti. Predelana je bila po projektu arhitekta A. M. Gornostajeva, a z ohranitvijo delov stare cerkve. Za bivanje bratov je bila zgrajena pritlična lesena hiša s frčado, na zahodnem bregu otoka pa je bil postavljen granitni križ. Za puščavnike so bile zgrajene majhne lesene celice, ki so bile »razpršene po celotnemu visokemu otočku – ,kakor navrženi kamni' –, to je s takšno razdaljo, da je bilo mogoče vreči kamen od ene celice k drugi [...], da bi menihi ne živeli blizu, da ne bi ,obiskovali' svojih sosedov in z njimi kramljali, po drugi strani pa zato, da bi vsi živeli skupnostno življenje, skupaj« (Veniamin (Fedčenkov), *Božii ljudi*. Moskva, 2004, str. 27). V skitu je veljalo strogo postno pravilo (posnemajoč velikega asketa svetega Janeza Krstnika), ženske v skit niso smele prihajati, moški pa zgolj po blagoslovu igumana. Brokgauz in Efron v enciklopedičnem slovarju Skit Janeza Krstnika označujeta za »najstrožjega izmed vseh skitov [na Valaamu, op. a.]« (str. 396). Danes v tem skitu poteka preporod meniškega življenja na podlagi nekdanjega pravila.

²⁸ Prvi podatki o gradnji skita segajo v leto 1789; takrat je imel podobo samotnega samostana, ki je bil nedaleč od glavnega samostanskega kompleksa. Znan je bil po strogih pravilih.

²⁹ Na dan praznika cerkve vseh svetih, prvo nedeljo po binškojih.

³⁰ *Slovo o Valaamskom monastyre. Istoričeskij očerk*. Sankt Peterburg, 1888, str. 25.

³¹ *Opisanie Valaamskogo monastyrja*, str. 262.

³² »Za grške idioritmične samostane je značilna razpuščenost. Na misel mi prihajajo besede nekega učenega atoškega molivca: ,svet' bi se lahko veliko naučil od ljudi, ki ,niso od tega sveta'. Za nas ruske državljane je danes posebej pomenljivo in pomembno vedeti, da slovanski samostani cvetijo ob strogem vladanju igumana in njegovi neposredni povezavi s starci.« (Fedčenkov. Na »Severnyj Afon«, str. 66)

³³ Fedčenkov. Na »Severnyj Afon«, str. 66.

³⁴ Starčevstvo na Valaamu je primerjal z drugimi ruskimi samostani, ki jih je obiskal, denimo s soloveckim samostanom.

³⁵ Nemirovič-Dančenko, V. I. *Naši monastiri: očerki i rasskazy*. Sankt Peterburg, 2009, str. 532.

³⁶ AFVM (Arhiv Finljandskogo Valaamskogo monastyrja). Št. 8087. Rukopis' monaha Iosifa. *Mir Tvoj dažd' nam, Syne Božij*, 1912, list 22–23.

³⁷ Krivcov, N. V. *Kiži i Valaam*. Moskva, 2006, str. 138.

³⁸ AFVM. Dnevnik putešestvija po svjatyh mestam ieromonaha Markiana [rokopis], list 1, 213.

³⁹ Prav tam, 213.

⁴⁰ Polnyj Valaamskij paterik: starec Mihail Staršij, ispovednik stražduščego Pravoslavlja. V: *Russkij palomnik*, 1988, št. 17, str. 60.

⁴¹ Menih-duhovnik Markijan na Sveti gori ni obiskal zgolj ruske skupnosti in njenih skitov, temveč tudi samostane, skite in kolibe, kjer so delovali grški menihi, s katerimi se je sporazumeval po tolmačih. Med njimi oče Markijan v svojem dnevniku omenja ruska atoška meniha, meniha-duhovnika Martinijana (»v njegovem spremstvu sem se odpravil v celico Marijinega oznanjenja k očetu Parfeniju«) in meniha Gerontija (»do samostanov sem prihajal na mulah v spremstvu meniha Gerontija«).

⁴² AFVM. Dnevnik, list 42–43.

⁴³ Oče Markijan je to izvedel v Sveti deželi od Varahija, meniha-duhovnika atoškega Pantelejmonovega samostana, in to zapisal v popotni dnevnik (list 28). Tovrstna praksa se v ruski Cerkvi ni uveljavila. Tako se je denimo na Valaamu novinec običajno spovedoval pri duhovnem očetu skupnosti ali drugem očetu iz vrst menihov, ki si ga je izbral sam; po sprejetju v meniški stan pa se je moral duhovno krepiti pri t. i. »sprejemniku« (običajno duhovnem očetu skupnosti, redkeje duhovno izkušenem menihu-duhovniku).

⁴⁴ AFVM. Dnevnik, list 58.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ *Valaam Hristovoj Rusi*. Moskva, 2000, str. 307.

⁴⁷ Polnyj Valaamskij paterik: starec Mihail Staršij, str. 60.

⁴⁸ AFVM. Dnevnik, list 58.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Šmelev, I. *Staryj Valaam*. Moskva, 2007, str. 2.